

De ups and downs van Fraters

In de voor hen typische compacte groepjes zwerven ze in het winterhalfjaar door onze kustgebieden: Fraters. Het sterk geclusterde voorkomen maakt ze tot een moeilijk geval in het PTT-project. Bovendien ontberen ze zwemvliezen, zodat ze ook in de diverse monitoringprojecten van watervogels tot voor kort niet goed vertegenwoordigd waren. Want hoeveel Fraters overwinteren er eigenlijk in Nederland? En doen ze het wel goed, of neemt hun aantal juist af? Vragen die niet zomaar beantwoord kunnen worden. Dankzij het BSP-niet broedvogels weten we echter sinds een paar jaar een heleboel meer over de soort. Gecombineerd met de informatie van bijvoorbeeld de wadvogeltellingen bleek het mogelijk een tipje van de sluier van het voorkomen van deze 'kwelderzanger' op te lichten.

Aziatische nomaden

Er zijn maar weinig soorten die er zo'n gespleten verspreidingsgebied op na houden als Fraters. In Nederland hebben we voornamelijk te maken met vogels die broeden in Noorwegen. Samen met de populatie op de Britse Eilanden vormen deze Fraters de Noordwest-Europese populatie. Ver daarvandaan, in de Kaukasus en Centraal-Azië bevinden zich een aantal andere populaties. Verondersteld wordt dat Fraters in de ijs tijden zich vanuit Centraal-Azië naar Europa hebben uitgebreid. Bij het terugtrekken van het ijs is vervolgens een deel van deze vogels afgezonderd geraakt in Noordwest-Europa, en heeft een ander deel zich weer teruggetrokken

naar het oorspronkelijke broedgebied in Azië. In dit verband is het ook verklaarbaar dat Fraters vanuit Noorwegen na het broedseizoen nog steeds een zuid- tot zuidoost georiënteerde trekbeweging ondernemen. Daarbij trekt een deel van de vogels naar overwinteringsgebieden in Midden-Europa (vooral Duitsland en Polen). Het andere deel zakt de Noordzeekust af tot in het uiterste noorden van Frankrijk.

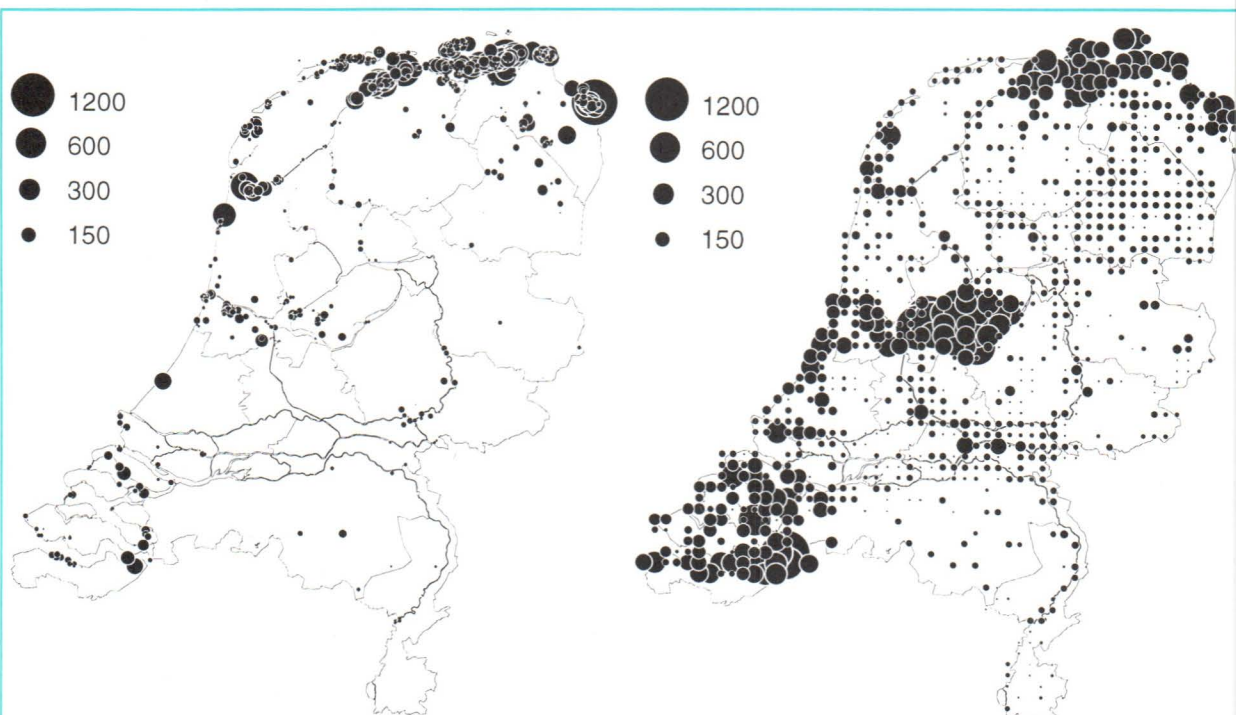
Voorkeur voor open terrein

Wat de Europese Fraters nog steeds bindt met hun Aziatische broeders is hun voorkeur voor open en winderige vlaktes. De wintersverspreiding in Nederland

kent een zwaartepunt in het Waddengebied (figuur 1). Vooral de kwelders en landaanwinningsswerken van de Fries-Groningse kust, met hun grote areaal aan zaad-producerende planten als zeeaster en zeekraal, zijn erg in trek. Op de Waddeneilanden zijn de aantallen al een stuk kleiner en elders langs de kust is het voorkomen onregelmatig. Ze worden wel op veel plaatsen gezien, maar de aantallen zijn veel kleiner dan in het Waddengebied. In het binnenland is de soort eveneens een schaarse verschijning. Eigenlijk hebben alleen waarnemers in Groningen en Noord-Drenthe, alsmede in Zuid-Flevoland en Noord-Holland een goede kans een groep Fraters tegen het lijf te lopen. Vergelijken we de huidige verspreiding hier met die rond 1980, dan valt op dat er in grote lijnen niet zo heel veel is veranderd. Grote veranderingen hebben zich wel voorgedaan in Flevoland en het Deltagebied, waar de aantallen in de loop van

Tabel 1. Resultaten van watervogeltellingen in het Waddengebied in 1995-98 (bron: watervogeldatabase SOVON). In de ontbrekende maanden werd geen telling uitgevoerd.

	nov	dec	jan	feb	mrt.
95/96	-	3.251	2.147	2.756	-
96/97	-	3.936	3.637	295	-
97/98	4.022	-	3.097	-	249

Figuur 1. Verspreiding van Fraters in Nederland in 1978-83 (bewerkt naar de Atlas van Nederlandse Vogels) en 1995-98 (BSP niet broedvogels).

Lijst van contactpersonen Bijzondere Soorten Project niet-broedvogels. De post voor de contactpersonen loopt via SOVON.

Noord-Holland-Noord Ko van Gent
Friesland Dick Schut
Groningen Theo Bakker
Drenthe Michel Klemann
Twente Bé van Kuik
Overijssel-West Vincent Martens
Flevoland Henny van den Heuvel
Noord-Holland-Zuid Patrick Bergkamp
Zuid-Holland-Noord Hans Westerlaken
Utrecht André van Kleunen
Veluwe Bernd de Bruijn
Achterhoek Erik Ernens
Grote Rivieren Peter Eekelder
Zeeland Alex Wieland
Brabant-West Peter Krijnen
Brabant-Oost Piet van den Hout
Limburg Ran Schols
Zuid-Holland-Zuid Hans Mom

Meer over Fraters

Naast algemene ornithologische literatuur werd voor dit artikel vooral gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

- BUB H. 1985. Over het vangen en ringen van Fraters (*Carduelis f. flavirostris*) in Nederland. Vogeljaar 33: 243-246.
- DEKKER R. 1982. De trek van de Frater (*Carduelis flavirostris*). Graspieper 2: 69-76.
- DIERSCHKE J. 1997. The status of Shorelark *Eremophila alpestris*, Twite *Carduelis flavirostris* and Snow Bunting *Plectrophenax nivalis* in the Wadden Sea. Wadden Sea Ecosystem No. 4: 95-114. Common Wadden Sea Secretariat, Wilhelms-haven.
- MEININGER P.L., BERREVOETS C.M. & STRUCKER R. 1994. Watervogeltellingen in het zuidelijk Deltagebied, 1987-91. RIKZ rapport 94.005. RIKZ/NIOO-CEMO, Middelburg/Yerseke.
- PROP J., ESSELINK P. & HULSCHER J. 1999. Veranderingen in aantallen vogels in de Dollard in relatie met lokaal en regionaal beheer. Grauwe Gors 27: in druk.
- ZIJLSTRA E.F., VAN EERDEN M.R., BEEMSTER N. & ZIJLSTRA M. 1996. Het Lauwers-meergebied, een wetland in beweging. Flevobereicht 370. Rijkswaterstaat Directie IJsselmeergebied/Rijksuniversiteit Groningen, Lelystad.

de jaren tachtig en negentig sterk zijn afgenomen (zie verderop). Ook lijken Fraters in het binnenland tegenwoordig minder algemeen dan twintig jaar geleden. Wellicht eveneens een effect van de afname in Flevoland.

Piekaantallen in het najaar

Afgezien van enkele meldingen in augustus en september (die waarschijnlijk -vooral in augustus- betrekking hebben op Kneuen), arriveren Fraters pas in oktober in ons land. De grootste aantallen verblijven hier gewoonlijk in november en december (figuur 2). De waarnemingen uit het BSP bestand sluiten daarbij goed aan op bevindingen van lokale studies, ringonderzoek en waarnemingen op trektelposten. Opmerkelijk is overigens dat het aantal locaties waar Fraters worden gezien en de aantallen vogels doorgaans in ongeveer dezelfde verhouding voorkomen. Alleen de piekaantallen in november 1996 wijken

Foto: Erik van Winden

daar duidelijk van af. Er is toen sprake geweest van een invasie-achtig optreden waarbij op een aantal plaatsen grote concentraties werden gemeld, zoals 1.330 in de Dollard en 700 aan de Groningse waddenkust.

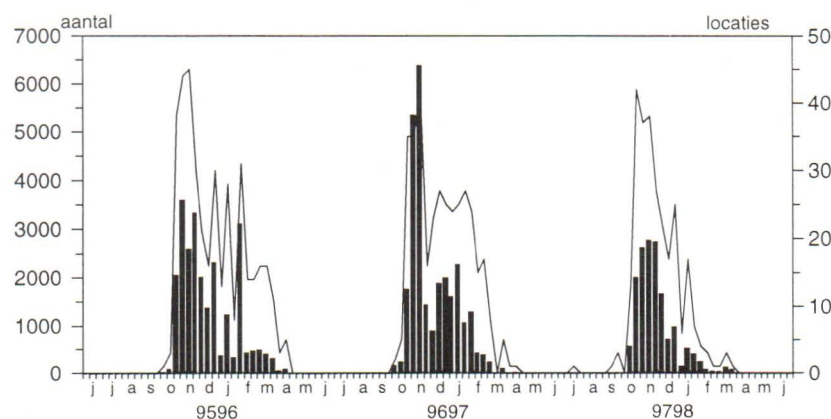
Als overwinteringsgebied speelt Nederland in het algemeen een minder belangrijke rol. Meestal verplaatsen grote aantallen Fraters zich al vanaf november in noordoostelijke

richting, naar o.a. het Duitse Waddengebied. Uitzonderlijk zachte winters lijken tot een sneller vertrek te leiden (zie afname in december 1997) dan koude of strenge winters, zoals 1995/96 en 1996/97 (zie ook tabel 1). Voorjaarsrek manifesteert zich niet of nauwelijks in het BSP-materiaal.

Grootte van de winterpopulatie

Ten tijde van de winteratlas (1978-83) werd het aantal overwinterende Fraters in Nederland geschat op 3000-6000 individuen. Nieuwe bewerkingen van het atlas-materiaal geven aan dat deze schatting slechts een gemiddelde situatie weergeeft, en dat er seizoenen waren waarin 10.000-15.000 Fraters in Nederland verbleven.

Om hoeveel vogels gaat het tegenwoordig? Die vraag kan niet op grond van het BSP-materiaal alleen worden beantwoord. Fraters doen tegenwoordig volwaardig mee met de watervogeltellingen in het Waddengebied, zodat we voor de afgelopen jaren de beschikking hebben over (vrijwel) volledige tellingen in een aantal wintermaanden (tabel 1). Daaruit blijkt dat alleen al in het Waddenge-

Figuur 2. Seizoensverloop van Fraters in Nederland op grond van BSP-materiaal. Weergegeven is het aantal kilometerhokken waar Fraters zijn gemeld (lijn) en de som van de decademaxima per kilometerhok (staaf).

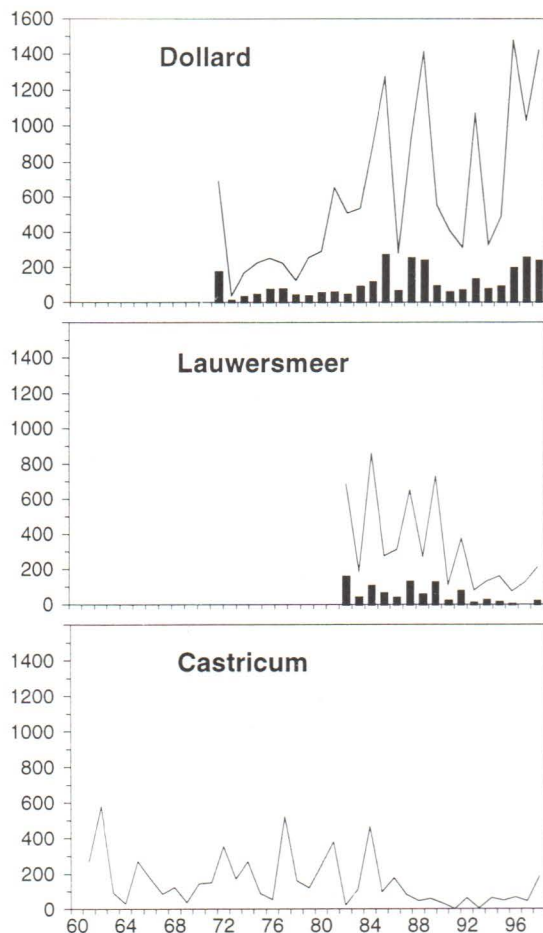

Foto: Erik van Winden

Figuur 3. Aantallen Fraters tijdens maandelijkse tellingen in de Dollard (bron: Vogeltelgroep Dollard) en het Lauwersmeer (bron: Zijlstra et al., Flevovericht 370) en ringvangsten op de vinkenbaan van Castricum (bron: Dekker in Graspieper 2: 69-76 en vogelringstation Castricum ongepubliceerd). Bij de tellingen in Dollard en Lauwersmeer zijn zowel de gemiddelde aantallen per seizoen (juli-juni, staaf) als de seizoensmaxima weergegeven (lijn).

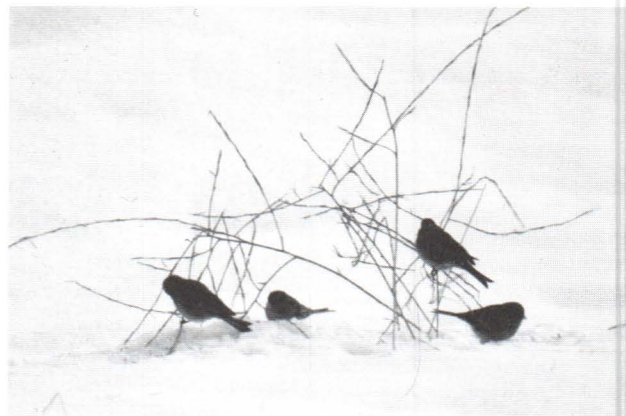
bied in januari 1997-98 gemiddeld zo'n 3.000 Fraters aanwezig waren, met een uitschieter naar 3.600 in 1997. Op grond van de verdeling van de waarnemingen in het BSP-bestand wordt ongeveer 80% van alle vogels in het Waddengebied aangetroffen. Dat zou betekenen dat de Nederlandse winterpopulatie in januari in 1996-98 zo'n 2.700-4.500 vogels omvatte. In november en december liggen de aantallen nog een fractie hoger, tot 5.000 vogels. Uiteraard geven deze cijfers alleen de orde van grootte aan, omdat er aan de gevolgderekenmethode nog wel wat haken en ogen zitten. Opvallend is echter wel dat ze de decade-maxima uit figuur 2 niet zo heel veel ontlopen. Aantallen van meer dan 10.000 lijken -althans in de afgelopen jaren- tot het verleden te behoren.

Erratisch voorkomen

Slechts van een handjevol gebieden kan over langere tijd een trend van het aantal Fraters worden gereconstrueerd. Langlopende maandelijkse tellingen in bijvoorbeeld de Dollard - één van de betere gebieden voor Fraters - zetten een trend neer die wordt gedomineerd door sterke pieken en dalen (figuur 3). Over langere termijn bekeken, lijken de aantallen er in de

jaren tachtig en negentig groter dan in de jaren zeventig. Vergelijkbare tellingen in het Lauwersmeer wijzen eveneens op fluctuaties. De aantallen zijn hier in de tijd echter wel belangrijk afgenomen. Direct na inpoldering, in het begin van de jaren zeventig, werden er wel eens 5.000 Fraters geteld, aangetrokken door een rijke zaad-producerende pioniervegetatie van o.a. spiesmelde en zeekraal. Inmiddels is het karakter van het Lauwersmeer danig veranderd en zijn met het verdwijnen van de pioniervegetatie ook de concentraties Fraters opgelost. Analooch daaraan is ook de aantalsontwikkeling in het Deltagebied en Flevoland. Met het voltooiën van de Deltawerken, resp. inrichting van de polder en de daarop volgende vegetatiesuccessie in nieuw ontstane gebieden verdwenen ook daar de grote aantallen Fraters. Ook in de verspreiding (figuur 1) zien we dit terug.

Dit opportunistische en nomadische gedrag maakt het moeilijk precies inzicht te krijgen in trends op lange termijn. Fluctuaties lijken daarin echter wel dominant, want ook gegevens van overtrekkende vogels, zoals systematische ringvangsten op de vinkenbaan van Castricum, leveren sterk wisselende aantallen op (figuur 3). Zowel de vangsten in Castricum

als de tellingen in Lauwersmeer en Dollard wijzen er trouwens op dat we recent enige hoog-conjunctuur in de aantallen Fraters doormaken.

Nederland als overloopgebied

Afgaande op de sterk fluctuerende aantallen speelt ons land, zoals wel eens eerder is gesuggereerd, wellicht vooral een functie als overloopgebied. Alleen onder bepaalde omstandigheden, zoals een goede voedselsituatie in Nederland (nieuwe polders!) of slechte omstandigheden elders komen grote aantallen Fraters naar ons land. Dergelijke jaren worden afgewisseld door magere jaren, waarin de grootste aantallen blijven hangen in de 'reguliere' overwinteringsgebieden in bijvoorbeeld de Duitse en Deense Waddenzee. Alleen al langs de waddekusten van Nedersachsen, Schleswig-Holstein en Denemarken overwinteren naar schatting 20.000 tot 30.000 Fraters. Daarbij steken de Nederlandse aantallen wat mager af.

Schrijf Fraters op

Het zal duidelijk zijn dat met drie seizoenen BSP en wadvogeltellingen niet het laatste woord over Fraters is gezegd. Zeker als we daarbij bedenken dat de aantallen in de afgelopen jaren groter waren dan in de periode daarvoor. Evident is echter wel dat er zich in de afgelopen twintig jaar een aantal grootschalige veranderingen hebben voorgedaan, waarbij vooral de rol van grote cultuurtechnische ingrepen (inpolderingen) in het oog springt. Waarnemingen blijven dus belangrijk om het aantalsverloop van Fraters te volgen. Daartoe wordt de soort nu standaard meegenomen in de watervogeltellingen. Daarnaast blijven echter ook de BSP waarnemingen belangrijk. Alleen op die manier krijgen we een landelijk overzicht. Laat uw waarnemingen dus niet verschrompelen in de veldboekjes.

Kees Koffijberg & Erik van Winden